

## SIMON ISTVÁN

# Egy keresztény-nemzeti „csúcsmenedzser”, Wünscher Frigyes

Nevét ma már szinte senki sem ismeri, pedig Wünscher Frigyes – különösen az 1930-as évektől – a gazdasági élet egyik „legmenőbb” szereplője, „sztármenedzsere” volt. 1921-től az MTI egyik vezetője, majd 1934 novemberétől a „Hangya” fogyasztási-értékesítő és termelészövetkezet alelnök-vezérigazgatója, tőzsdetanácsos, több tucat vállalat első embere, „bankvezér”. Gazdaság- és szövetkezetpolitikus, felsőházi tag, közíró, egyetemi magántanár, tudományos társaságok tagja, sportvezető és számos társadalmi-egyházi szervezet élén állt. Horthy kormányzó elnöksége idején a Magyarok Világszövetségének volt például alelnöke, és ugyanezt a posztot töltötte be az Actio Catholicánál is. Baráti és személyes kapcsolat fűzte az akkori politikai elit számos prominens alakjához, többek között Gömbös Gyulához, Kozma Miklóshoz, és Horthy Miklóshoz is. Tagja volt a kormányzó szűkebb, szegedi környezetét tömörítő, zárt és titkos, baráti társaságának, a Kékek Klubjának, továbbá az Etelközi Szövetségnek, a MOVE-nak és a Turulnak is.<sup>1</sup>

Wünschert 1945 tavaszán háborús és népellenes büntettekkel gyanúsították, és letartóztatták. A német háborús érdekek „hangya szorgalmú”, gátlástalan kiszolgálójának, az ország német kirablása egyik fő szervezőjének, a jobboldali, németbarát, nyilas mozgalmak, lapok, pár-

<sup>1</sup> Érdekes ellentmondás, hogy rengeteg tisztsége, a politikai elittel való kapcsolatai ellenére Wünscherről a korszakkal foglalkozó szakirodalomban elvétve esik szó. Véleményünk szerint főleg azért, mert a „háttérben”, személyes és baráti kapcsolatain keresztül politizált. Lásd ORMOS Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós*. Budapest, 2000; GERGELY Jenő: *Gömbös Gyula (Politikai pályakép)*. Vince Kiadó, Budapest, 2001; *Shvoy Kálmán titkos naplója és emlékirata 1918–1945*. Sajtó alá rendezte, a bevezetőt írta, magyarázó jegyzetekkel ellátta: PERNEKI Mihály. Budapest, 1983; *Horthy Miklós titkos iratai*. Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel és magyarázó szövegekkel ellátta: SZINAI Miklós és SZÜCS László. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1972.

tok „legnagyobb” pénzelőjének nevezték, aki a vezetése alatt álló „egykezeket”, a jobboldal támogatását, a németbarátságot, a háborús uszítást vagyonszerzésre használta fel. A hajdani „vagyontalan és állástalan nyugdíjas tisztből” ily módon lett „hatalmas” vagyon birtokosa, aki „pazar” villát szerzett és rendezett be, 500 holdas mintabirtokot vásárolt, amelyet a Hangya kihasználásával üzemeltetett. „Svábnak”, fasiszta nagytőkésnek, német „kémfőnöknek”, szimuláns, korrupt „alaknak” nevezték, aki jótevője, Kozma Miklós „elárulása” jutalmaként került a Hangya élére. Mindezek miatt – hangsúlyozták – ennek a gátlástalan, harácsoló, németbarát gazdasági „csúcserfőúrnak” semmi „keresnivalója” az új Magyarországon.<sup>2</sup> Wünscher ellen eljárást is indítottak, de ítélethozatalra nem került sor, mert a tárgyalás előtt, 1946 májusában, a börtönben, infarktuszban elhunyt.

## Életútja

Wünscher Frigyes egy katolikus középosztálybeli polgárcsalád sarjaként 1892. január 28-án Budapesten, a Krisztinavárosban látta meg a napvilágot. Édesapja a császári és királyi szabad Kassa–Oldenburgi vasútnál szolgált mérnökként, s ott az igazgatóságig vitte.<sup>3</sup> Édesanyja pedig a kor szokásának megfelelően a háztartásvezetést, a gyermeknevelés teendőit látta el.

Amint az a család nevéből látható, a Wünscherek német eredetűek, őseik Meiningenben éltek, s az evangélikus vallást követték. Az 1800-as évek első harmadában azonban a család egyik férfi tagja, Friedrich Karl Wünscher Prágába költözött. Katolizált, megnősült, s ebből a házasságból született Franz Wünscher nagyapa, akivel a család egy prágai és egy budapesti ágra vált szét, mert a későbbi Wünscher Ferenc Budapestre nősült, s itt telepedett le. Említésre méltó családtörténeti érdekes-

<sup>2</sup> Lásd például Bély és Wünscher. *Szabad Nép*, 1945. július 11.; 100 vidéki Hangya vezető küldöttsége a miniszterelnökségen. *Szabad Szó*, 1945. június 10.; A politikai rendőrség Budapestre hozza... *A Reggel*, 1945. április 23.; Budapestre hozzák... *Népszava*, 1945. április 24.; Így védekezik Wünscher... *Magyar Nemzet*, 1945. július 30. Az utolsó vád szerint azért lett a Hangya vezérigazgatója, mert Darányi miniszterelnöknek és „néhány ellenzéki vezérfőúrnak” adatokat szolgáltatott az MTI vállalatbirodalma sokmillió jövedelmének felosztásáról. Ez az állítás éppúgy „kacsa” volt, mint a vagyonszerzésére vonatkozó kijelentés. Wünscher 1945-ös portréjáról itt még csak annyit jegyeznek meg, hogy kialakításában szerepet játszott a pártok azon igyekezete is, hogy megszerezzék a Hangya-komplexum vagyonát.

<sup>3</sup> *Magyarország tiszti cím és névtára 1928*. 39. évf. Budapest, 1938. 380. Vö. ld. Wünscher Frigyes névgye. Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) K-654 (MTI iratok). 4. cs. 9. t. Levelezés, 1931.

ség a katolikus prágai Moravek családdal való kapcsolatuk. Velük a Wünscherek Prágában „találkoztak”, s köztük már ott kölcsönös családi kapcsolatok szövődtek, melyek Budapesten sem szakadtak meg. A budapesti id. Wünscher Frigyes a prágai Moravek Elzát vette feleségül, akinek édesanyja viszont Wünscher lány volt.<sup>4</sup>

A szolid polgári körülmények között nevelkedő ifjabb Wünscher az elemi jeles, a nyolc osztályos gimnáziumot jó eredménnyel végezte. Az érettségi után egyszerre iratkozott be a budapesti állam- és jogtudományi karra, és a berlini kereskedelmi főiskolára. A kétéves főiskolát 1912 júniusában jó eredménnyel, míg jogi tanulmányait, szintén sikeresen, 1914 januárjában zárta.<sup>5</sup>

Jogi diplomája ellenére kereskedelmi képzettségét hasznosította, mivel már 1912 decemberétől a bécsi Kabel und Druchtindustrienél állt alkalmazásban. A cég bécsi irodájában mint számviteli tisztviselő dolgozott, majd 1913 májusában a vállalat pozsonyi részlegének budapesti irodájához került, ahol kereskedelmi tisztviselőként tevékenykedett behívásáig.<sup>6</sup> A háború kitörésekor szinte nyomban behívták, és szakképzettsége miatt a hadtáphoz osztották be. Az orosz, a román, az olasz frontokon járt, és többször kitüntették, előléptették. Tartalékos főhadnagyként szerelt le 1918 őszén. A civil életbe való visszatérése simán ment, mert hajdani vállalata, tekintettel korábbi kiváló munkálkodására, visszavette eredeti állásába.<sup>7</sup>

1918 őszének eseményeit értetlenkedve, idegenkedve fogadta, annál is inkább, mert a nemzeti tragédia, mint akkor sokaknál, nála is személyes, pontosabban családi szerencsétlenséggel párosult. Ötvenes éveinek vége felé járó édesapja elveszítette állását, és az addig „nagy takarékos-sággal” összegyűjtött vagyonának hadikölcsönökbé fektetett zöme is odaveszett. Csupán a lakása maradt,<sup>8</sup> s a családot a szegénység réme fenyegette. A Károlyit követő „kommünt” elutasította, és passzívan tűrte egészen 1919 júniusáig, amikor a „kommunista üldözés” elől Szegedre menekült. Ma már kideríthetetlen, hogy tényleg üldözték-e, s valóban menekült-e. A homályról maga Wünscher gondoskodott, miután mindig az aktuális politikai helyzettel adekvát magyarázattal állt elő. 1945 előtt úgy szólt a történet, hogy őt ellenforradalmi „érzelmei” miatt, mun-

<sup>4</sup> MOL Z-1396 (Wünscher Frigyes vezérigazgató személyes irományai) 20. cs. 375–376. t.

<sup>5</sup> Uo. 21. cs. 379. t.

<sup>6</sup> Uo. 20. cs. 374. t.

<sup>7</sup> Uo. 20. cs. 374. t.; 21. cs. 379–381. t.; K-654 3. cs. 8. t.; 4. cs. 8. t. és MTI 1934. X. 13-i szám.

<sup>8</sup> Id. Wünscher Frigyes végrendelete. MOL Z-1396 20. cs. 378. t.

kahelyének üzemi tanácsa, konkrétan annak termelőbiztos tagja távollította el állásából. A várható letartóztatástól félve a szerbek által megszállt területre szökött, ahonnan Szegedre vitette magát, és ott azonnal jelentkezett a fővezérségen.<sup>9</sup> 1945 utáni beszámolójából a politikai motívum „eltűnik” és egy magánbosszú áldozatának mondja magát, akit „külső” erők sodortak Szegedre. Az egyik munkás, állította, „személyi bosszúból” feljelentette, s ő félelmében előbb Bátaszékre, majd Pécsre menekült, ahol a szerbek elfogták, Szegedre szállították és átadták a pályaudvar parancsnokságának. Onnan a laktanyába tették, ahol gazdasági tisztként egy gazdasági hivatalban dolgozott, majd a fővezérség hadbiztoságához került,<sup>10</sup> ezt követően a vezérkari főnökség hadbiztoságának állományába tartozott. Fegyveres szolgálatot nem teljesített, kizárólag gazdasági és számviteli ügyekkel foglalkozott.<sup>11</sup> Felettesei elégedettek voltak vele, mert munkáját szorgalmasan és „példás” munkakedvvel látta el. 1920 márciusi leszerelésekor „buzgó és eredményes” szolgálataiért vezérkari főnöki dicséretben és elismerésben részesült.<sup>12</sup>

A civil életbe történő ismételt visszatérése újfent zökkenőmentesen zajlott le, mert alig egy hónappal később már a Hangya-központnál találjuk, mint gyakornokot. Szakértelme és szorgalmas munkálkodása révén néhány hónap leforgása alatt cégvezetővé<sup>13</sup> küzdötte fel magát. 1921 tavaszán azonban elhagyta a Hangyát, az MTI-hez ment, ahol vezetőként majdnem tizennégy évet húzott le. Közben 1933 őszén megnősült. Feleségét, Kornélia Magdolna Matild Floirat-t francia útjainak egyikén ismerte meg, s 1933. október 31-én az Ivry Sur Saine-i katolikus plébánián<sup>14</sup> mondták ki a boldogító igent. Házasságából öt kislány született. 1934 novemberében az MTI igazgatói székét a Hangya vezérigazgatói pozíciójára cserélte, és ezen tisztségében a háború végéig megmaradt, bár a nyilasok pár napra felfüggesztették állásából. A „megsértődött”<sup>15</sup> Wünscher felmentését utólag német- és nyilasellenes politikai magatartásának tulajdonította, és csak a „jó szerencsének” köszönhette, állítot-

<sup>9</sup> Uo. K-654 3. cs. 8. t.

<sup>10</sup> Wünscher Frigyes 1945. július 28-i kihallgatási jegyzőkönyve. Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban BFL) Bírósági csoport, dr. Wünscher Frigyes iratai. NB 1335/1946.

<sup>11</sup> Uo.

<sup>12</sup> MOL Z-1396 21. cs. 380. t.

<sup>13</sup> *Kereskedelmi Hírlap*, 1934. november 10.

<sup>14</sup> MOL Z-1396 20. cs. 375., 377. t.

<sup>15</sup> A „keresztény ügy” szolgálatában eltöltött 30 év és 10 évnyi vezérigazgatóság után élete legnagyobb „csalódása” ez a „keresztény jobboldaltól” kapott „megaláztatás” – írta felmentésekor. A megbántottságának hangot adó szövegrész át van húzva. Wünscher Frigyes dátum nélküli, géppel írt jelentése az igazgatóságához a Hangyában történt nyilas hatalomátvételtől. Uo. 3. cs. 52. t.

ta, hogy ezért a Hangya „csak” nyilas kormánybiztost kapott, s őt magát nem hurcolták el a németek, akiknél feltétlenül „proskribálva”<sup>16</sup> volt. Véleményét erős fenntartással kell fogadnunk, mert vélhetően nem „titkolt antifasizmusa” miatt, hanem bizalmatlanságból váltották le, mert a „rég”i rend emberének tartották. Ezt a verziót látszik alátámasztani a visszahelyezés ténye is, amit Wünscher azon „melegében” kormánydöntéssel, később a „kényelmetlen helyzet” kényszerével magyarázott.<sup>17</sup> Valószínűbbnek tűnik azonban, hogy visszatérését gyakorlatilag a „rég”i barát”, Reményi Schneller Lajos intézte el, aki meggyőzte a nyilas vezetőket bizalmatlanságuk alaptalanságáról, Wünscher nélkülözhetetlenségéről. A nyilasok meghátráltak ugyan, de még így is csak „szoros felügyelet” mellett vették vissza. Vajon miért vállalta újra, a jogkörét jelentősen korlátozó nyilas „gyámság” dacára is, a vezérigazgatóságot, s a sorozatos megaláztatások ellenére miért tartott ki a végsőkig? Ezt az igen fontos kérdést sokan és sokszor feltették neki. Akkori és kései öngazolásaiban Wünscher egzisztenciális és tulajdonságbeli okokat hozott fel. Egzisztenciális indokát, hogy népes családot kellett eltartania, ismerve vagyoni helyzetét, nyugodtan figyelmen kívül hagyhatjuk. A tulajdonságbelieket, munkaszeretet, gyávaság, szervilizmus, viszont valószínűként fogadhatjuk el. „Nem vagyok hős” – nyilatkozta, s a reflexévé vált parancsteljesítés pedig megakadályozta abban, hogy a „felülről” jött utasításokat, feladatokat ne hajtsa végre, illetőleg elutasítsa. Állásomat, mondotta, Reményi Schneller „telefonutasítására” foglaltam el újra. Utolsóként említjük a legfontosabbat, a szakmai-emberi indítékát. Wünscher a Hangyát élete legnagyobb szakmai sikerének tekintette, és nem akarta „életművét” a „válságos” helyzetben „cserbenhagyni”.<sup>18</sup>

A német-nyilas uralom bukása, családostul, Sárvárrott érte. A városért folyó harcokat kezdetben lakásukon, majd a helyi kórházban vésztették át. Sértetlenek maradtak, de mindenük odaveszett. A harcok elmúltával nyomban a folytatásra gondolt, és az orosz városparancsnoktól a Hangya újraindításának engedélyezését kérte. A meggyőzött parancsnok a közellátás megszervezésére és a még fellelhető Hangya-vagyon mentésére utasította. Wünscher tényleg helyreállította a közellátást, s több mint egymillió pengő értékű vagyontárgyat mentett meg. Ténykedését a helyi

<sup>16</sup> Dr. Wünscher Frigyes gyanúsított kérelme a tekintetes budapesti Népjogvédelemhez az ellene NÜ. 934/1945. sz. alatt folyamatban levő büntetőügyben, bizonyítékok bejelentése tárgyában. BFL Bírósági csoport, dr. Wünscher Frigyes iratai. NB 1335/1946. hallgatni a „legfájdalmasabb”

<sup>17</sup> MOL Z-1396. 3. cs. 52. t. Wünscher Frigyes 1945. április 28-i kihallgatási jegyzőkönyve. BFL Bírósági csoport, dr. Wünscher Frigyes iratai. NB. 1335/1946.

<sup>18</sup> „Így védekezik Wünscher: Hibát követtem el, nem néztem eléggé balra”. *Magyar Nemzet*, 1945. július 30.

Nemzeti Bizottság elnöke elismerően értékelte, mondván, hogy a város „sokat” köszönhet neki.<sup>19</sup> A vasúti közlekedés megindulásával levelet küldött a budapesti központnak, szolgáltatételre jelentkezett, utasításokat kért a további teendőre nézve. Váratlan áprilisi jelentkezése kínosan érintette a legitimációs gondokkal küszködő igazgatóságot, míg az Üzemi Bizottság a „legnagyobb” meglepetéssel konstataálta, hogy nem menekült Nyugatra, sőt jelentkezni merészelt. A fővárosi Nemzeti Bizottság által a Hangyához kiküldött I. sz. Igazoló Bizottság viszont rögtön cselekedett. Április 19-i ülésén úgy döntött, hogy Wünschert nem igazolja, és Népbíróság elé utalja.<sup>20</sup> Feljelentésükre a budapesti Népművelési Bizottság április 26-án elfogatóparancsot adott ki ellene,<sup>21</sup> és két nappal később Sárvárott le is tartóztatták, majd Budapestre hozták.

## Személyisége, világnézete

Politikai beállítottságától eltekintve Wünschert mindenben különbözött a Horthy körül csoportosult katonatisztek ismert típusától. Velük ellentétben magasan kvalifikált, tehetséges és sikeres, Európát járt, több nyelven (német, francia, angol) beszélő szakember volt, erős humán „beütéssel”. Irodalom-, színház- és zenekedvelő, lemezgyűjtő, sokat olvasó, könyveit nagy becsben tartó ember, a korszerű technika, a gépkocsi barátja, lelkes fotós és nagy sportbarát. Evezett, kerékpározott, túrázott, sportegyesületet támogatott és alapított, kitüntetési sportvezető volt. Elképesztő munkabírása, szorgalma miatt barátai, ismerősei a munka „szerelmesének”, „munkamániásnak” nevezték, amihez hasonló intenzitású tudásomj járult. Igazi „német alapossággal” látott hozzá egy-egy, számára ismeretlen „terület” megismeréséhez, legyen szó a hírközlésről, a szövetkezésről vagy a gazdálkodásról. Az MTI-nél például önszorgalomból kezdett foglalkozni az írott sajtó problémáival, és hamarosan a kérdés szakértőjévé nőtte ki magát.<sup>22</sup> Tudományos ambícióit mutatja, hogy bele-

<sup>19</sup> Wünschert Frigyes 1945. április 28-i kihallgatási jegyzőkönyve. Vö. Szabó Tibor kirendeltség-vezető 1945. május 19-i tanúvallomási jegyzőkönyve, Gryneusz György plébános 1945. május 19-i tanúvallomási jegyzőkönyve. BFL Bírósági csoport, dr. Wünschert Frigyes iratai. NB 1335/1946.

<sup>20</sup> „A politikai rendőrség Budapestre hozza Wünschert Frigyeset, a Hangya alelnök-vezérigazgatóját”. *A Reggel*, 1945. április 23. Vö. „Budapestre hozzák Wünschert Frigyeset”. *Népszava*, 1945. április 24. MOL Z-1394 Hangya Igazoló Bizottság iratai. 4. cs. 11. t.

<sup>21</sup> A budapesti Népművelési Bizottság 1945. április 26-i átirata a Magyar Államrendőrség budapesti Főkapitánysága Politikai és Rendészeti Osztályához. BFL Bírósági csoport, dr. Wünschert Frigyes iratai. NB 1335/1946.

<sup>22</sup> *Hitel*, 1934. november 5.

vágott egy hírszolgálatról szóló „nagy” közgazdaságtudományi mű írásába, előadásokat tartott a sajtó- és hírszolgálatról a közgazdaságtudományi karon. A távirati irodáknak a svájci Andermattban 1933 januárjában tartott értekezletén a hírek tulajdonjogáról készített írása „általános” tetszésre és „egyhangú” elfogadásra talált.<sup>23</sup> A *Sajtó* címmel tudományos folyóiratot alapított, szerkesztett a sajtó és hírszolgálat jogi, gazdasági, szociális, műszaki, történeti problémáinak feldolgozására.<sup>24</sup> Kiadója, szerkesztője volt a *Sajtó könyvtára* című sorozatnak, s itt jelentette meg *Sajtóalmanachját*, és az általa gyűjtött, összeállított, három kiadást megért *Csonka Magyarország sajtója* kiadványát, valamint a 126 újságírókat bemutató *Újságírói arcképeket*. Összesen 13 kötetet adott ki, amelyek a már említettekén kívül a sajtó és rádiós jog kérdéseivel, a modern hírszolgálatlal foglalkoztak. A lapot és a sorozatot azonban 1933 végén „rendkívüli elfoglaltsága”, a csekély érdeklődés okozta ráfizetés miatt, 1 körmöci aranyért eladta a Hungária Lloyd Lapkiadó Vállalat Rt.-nek, azzal a kikötéssel, hogy a lap kiadói és szerkesztői jogát visszavásárolhatja, ha a vevő 5 éven belül felszámolná, vagy beszüntetné azt.<sup>25</sup>

Tudományos hevülete a Hangyához kerülése után sem csökkent. A tőle megszokott elánnal tanulmányozta a szövetkezést, és rövidesen cikkek, előadások jelezték előrehaladását. Érdeklődésének tárgya változatlanul a közgazdaság, és leghőbb vágya egy a keresztény erkölcsi elveken és a nemzeti gondolon alapuló közgazdasági elmélet kidolgozása, elfogadtatása. A koncepcióját megfogalmazó *A keresztény erkölcs és a nemzeti gondolat a gazdasági életben* című munkája 1937-ben jelent meg, amellyel egyúttal tudományos munkásságát megkoronázandó, az áhított egyetemi magántanári címet óhajtotta megszerezni. Wünscher koncepcióját röviden úgy jellemezhetjük, hogy elvetette a liberalizmust és a marxizmust, és egy „harmadik út” követését ajánlotta.<sup>26</sup> A szükséges magyarországi reformokat állami és adminisztratív úton, keresztény erkölcsi alapon képzelte el végrehajtani. Javasolta az osztályokat, az osztályellentéteket és az osztályharcot megszüntető korporációk létrehozá-

<sup>23</sup> Wünscher Frigyes 1926. szeptember 17-i levele Hegedüs Vilmoshoz, 1927. június 2-i levele gr. Teleki Pálhoz. MOL K-654 3. cs. 8. t. Az MTI Rt. 1932. évi igazgatósági és felügyelőbizottsági jelentése. Uo. 1. cs. 2. t.

<sup>24</sup> *A Sajtó*, 1927. január 1.

<sup>25</sup> MOL Z-1396 20. cs. 367. t.; K-654 5. cs. 9. t.

<sup>26</sup> Még 1944 nyarán is az egységes katolikus „front” megteremtésén munkálkodott, mert úgy vélte: ennek híján a háborút követő „nehéz időkbén” a „keresztény alapon álló nemzeti irány” nehezen fog győzedelmeskedni a megerősödött kommunista, szociáldemokrata irányzatok és a liberalizmus ellenében. Wünscher Frigyes 1944. július 25-i levele Michalovits Zsigmond prelátus kanonokhoz. Uo. 15. cs. 277. t.

sát, de a demokrácia bizonyos értékeinek a megőrzését is. A korporációknak szerinte önkormányzattal kell rendelkezniük, de az állam irányítása, ellenőrzése mellett kell működniük. Úgy vélte: az új rend alapintézményének a szövetkezetnek kell lennie, amely rendelkezik a tőkés termelési mód összes előnyével, és általa a társadalmi igazságosság is megközelíthető. A pápai szociális enciklikákat (*Quadragesimo Anno*, *Rerum Novarum*) tartotta irányadónak. A keresztény nacionalista gazdaságpolitika végcélja – fogalmazott – a gazdaság „zsidótlanítása” és a minél szélesebb keresztény középosztály létrehozása, ami a társadalmi béke záloga, mert megvédi a társadalmat a liberális és szocialista eszméktől, a forradalmaktól.<sup>27</sup>

Említett munkájával a „szövetkezeti jog és közgazdasági politika” témakörben 1938-ban nyújtott be habilitációs kérelmet a debreceni Tiszta István Egyetem jogi és államtudományi karához. A kari gyűlés 1938 októberében titkos szavazással a személyes „admissziót” számára megszavazta, s tudományos munkásságának elbírálásával Szádeczky-Kardos Tibor és Bozóky Ferenc egyetemi ny. tanárokat bízta meg. A két oppo-nens a közgazdasági „naivitások” miatt és mivel a dolgozat nem tudományos munka, csak vitairat, egybehangzóan csak a szövetkezetpolitika témakörben javasolta a képesítés megadását. Úgy nyilatkoztak, hogy a jelölt jó felkészültségű, a szövetkezeti szakirodalmat alaposan ismerő szövetkezetpolitikus, és a gazdaságpolitikában „vezető szereppel” rendelkező egyén, aki az egyetemi oktatás terén ugyancsak „hasznos”<sup>28</sup> tevékenységet fejthet ki. Érvelésükből az derül ki, hogy Wünsch a szóban forgó képesítést is inkább pozíciójával, mint tudományos tevékenységével érdemelte ki. A szükséges procedúrát követően magántanári próba-előadását, amely Gide szolidaritás-elméletéről és a szövetkezetekről szólt, 1941 novemberében tartotta meg. A „nagy számú és előkelő” hallgatóság által „nagy” tetszéssel fogadott előadása után a jogtudományi kar, zárt ülésen, egyetemi magántanárrá fogadta.<sup>29</sup> A debreceni egyetemen kapott katedrát, és szövetkezetpolitikai előadásokat, szemináriumokat tartott. Az elméletet gyakorlati ismeretekkel ötvözte, mert a szemeszte-

<sup>27</sup> „Főművén” túl – amely 1945-ben felkerült a fasiszta és szovjetellenes könyvek listájára – lásd például *Szeretet és igazságosság a keresztény szellemű gazdaságpolitika irányítói eszméi* (1944), *Családvédelem* (1942), *Szövetkezetek a keresztény gazdasági rendben* (1943). Vö. Ákos László: *Erkölc, hazafiság és üzlet. Szocializmus*, 1938/5. 239–240.

<sup>28</sup> Bozóky Ferenc és Szádeczky-Kardos Tibor egyetemi ny.r. tanárok véleményes jelentései. Debrecen, 1941. 1., 4. Szádeczky-Kardos Tibor 1938. október 14-i levele Wünsch Frigyeshez. MOL Z-1396. 18. cs. 344. t.

<sup>29</sup> *Esti Újság*, 1941. november 12.



rek végén 30–40 fős hallgatóságának tanulmányutakat szervezett a Hanga-központba, a tordasi szövetkezeti mintafaluba. 150 kötetes könyvtárat létesített számukra. Oktatói munkájának elismeréseként képesítést megerősítették, a helyi Tisza István Tudományos Társaság pedig levelező tagjának választotta.<sup>30</sup> A kinevezés nyomán újult erővel folytatta publicisztikai és tudományos igényű ténykedését és sorra jelentette meg a szövetkezés szerepével, jövőjével, a keresztény-nacionalista szellemű gazdaság- és szociálpolitikával foglalkozó írásait.

Wünscher mindennapjaiban a szülői háztól és vallásától „kapott” erkölcsi parancsolatok szerint igyekezett élni. Ezen normák szerint neki, mint „jó” jövedelmű embernek, kötelessége a rászorultak támogatása.<sup>31</sup> Kezdetben főleg a katolikus égiszű gyermekvédelmet segítette adományokkal, később feleségével együtt számos családot, köztük zsidót is támogatott havi pénz-, ruha-, cipősegéllyel, állásszerzéssel.<sup>32</sup> Honoráriumait rendszerint az írásait leközlő „cég” jóléti alapjára utaltatta át. Kapcsolataiban a korrektséget felettébb becsülte, a barátságot örökös viszonyoknak tekintette, s barátainak, ismerőseinek mindig rendelkezésére állt, akár baráti kölcsönről, akár állásszerzésről volt szó. Nem kedvelte a ceremóniát, de a társadalmi „játékszabályokat” kínosan megtartotta. Nem igazán bátor, opportunista, hiúságtól sem mentes jellem volt; utóbbit mutatja törekvése, hogy földbirtokossá váljon. A földbirtok számára egy különleges társadalmi státus elérését, az arisztokráciához való hasonulást szimbolizálta. Erről árulkodó apróság, hogy felsőházi tagként már földbirtokos „foglalkozásúnak” vallotta magát. Wünscher jellemző tulajdonságai közé tartozott, hogy járandóságát és tulajdonát az utolsó fillérig és kitartóan védte, ha kellett, pereskedett érte. Így járt el akkor is, amikor szabadbattyáni birtokát a Fejér Vármegyei Földbirtokrendező Tanács elkobozta. A Tanács a helyi földigénylő bizottság ja-

<sup>30</sup> Wünscher Frigyes 1941. május 1-i feljegyzése a Magyar Szövetkezeti Liga Egyetemi és Tanári Szakosztályának, 1942. január 12-i levele Szádeczky-Kardos Tiborhoz, 1944. június 29-i levele a Tisza István Tudományos Társasághoz. MOL Z-1396. 18. cs. 344. t.

<sup>31</sup> Wünscher Frigyes 1934. augusztus 23-i levele a bátyai katolikus plébánoshoz. Uo. 20. cs. 373. t.

<sup>32</sup> 1932-ben az állástalan Vajda Ilona gyors- és gépirónó – miután nővérével és sógorával együtt télvíz idején kilakoltatták – ismeretlenül, öngyilkossággal fenyegetözve, Wünscherhez fordult segítségért. Wünscher kezdetben havi 100 pengővel, majd a „sok” támogatott miatt 50 pengővel segítette és állást szerzett neki. Több mint 10 éven át folyósította ezt az összeget; a gettóba kétszer küldetett be pénzt a számukra, és ruhával, cipővel, a lakbér kifizetésével járult hozzá létfenntartásukhoz. Vajda Ilona utóbb a politikai rendőrséghez írt levelében kiállt Wünscher mellett. Róla csak nagy betűvel szabad leírni azt a szót, hogy ember – fogalmazott. Wünscher Frigyes 1935. október 30-i levele Willerstorfer József vezérigazgatóhoz. Uo. 22. cs. 388. t. Vajda Ilona 1945. április 23-i levele a M. Áll. R. budapesti Főkapitánysága Politikai és Rendészeti Osztályához. BFL Bírósági csoport, dr. Wünscher Frigyes iratai. NB 1335/1946.

vaslata alapján döntött így, amely Wünscher háborús bűnösségére hivatkozva indítványozta feleségével közös tulajdonának elkobzását. A szóban forgó határozatot Wünscherék „megpanaszolták”. Ezért a Tanács sürgős tájékoztatást kért a budapesti népügyészségtől ügyének állásáról. Tudni akarta, hogy adtak-e ki ellene vádiratot, kitűzték-e, megtagartották-e a főtárgyalást, született-e jogerős ítélet vagy felmentés.<sup>33</sup>

Ugyanekkor vagyonszétválással nézett szembe az MTI-nél is, ahol 25,5%-nyi (2295 darab) részvénytartóval az egyik nagyrészvényesnek számított. A tulajdonostársak (beleértve például a Kozma családot) összefogása természetesen eredménytelen volt.

## Szakmai életrajza

Wünscher szakmai karrierjét az 1919-ben Szegeden szerzett kapcsolati tőkéje alapozta meg. A fővezérség hadbiztosságán dolgozva a későbbi politikai elit számos tagjával került ismeretségbe, köztük Gömbös Gyulával és Kozma Miklóssal, akik barátként meghatározó szerepet játszottak későbbi sikeres pályafutásában. Gömbössel való ismeretségének, barátságának mikéntjéről nincs információnk. Kozmával szakmai ügyek hozták össze, aki bizonyos propagandatervek pénzügyi vonatkozásainak ellenőrzésére, felülvizsgálatára kérte fel. Mindezt szakszerűen és korrektül elvégezte, Kozma ettől kezdve pénzügyi kérdésekben mindig kikérte a véleményét.<sup>34</sup>

## Az MTI-s évek

Ennek az ismeretségnek köszönhetően 1921 tavaszán az MTI vezetésével megbízott Kozma kereskedelmi szaktanácsadói állást kínált fel neki. A részvénytársaság formájában létesítendő MTI működtetéséhez ugyanis szakembereket keresett, így jutott eszébe Wünscher neve, akinek szakértelmét, korrektségét, politikai elkötelezettségét Szegeden már megtapasztalta. Wünscher, részt vett az 1921. április végi alapító ülésen, ahol nyomban igazgatósági taggá választották.<sup>35</sup> Miért áldozta fel

<sup>33</sup> A Fejér vármegyei Földbirtokrendező Tanács 1945. október 23-i budapesti népügyészséghez intézett megkeresése dr. Wünscher Frigyes és neje szabadbattyáni ingatlanának elkobzása tárgyában. BFL Bírósági csoport, NB 1335/1946. dr. Wünscher Frigyes iratai.

<sup>34</sup> Kozma Miklós 1927. október 24-i levele a Wünscher Frigyes ellen, egy művész „lekicsinylése” miatt eljáró becsületbírósághoz. MOL K-654 3. cs. 8. t.

szolid és biztos jövőjét, egy akkor még kétséges kimenetelűnek tűnő állásért? Teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy azért, mert látta: a Hangyában nincs elég „tere”, nem tudná valóra váltani ambícióit. Megérezte, hogy erre az MTI nyújthat számára esélyt és teret. Persze a „nagy ugrással” hatalmas rizikót vállalt, hiszen alig 30 évesen, szinte tapasztalatlanul fogadta el a súlyos felelősséggel járó és kockázatos vezetői állást. A kezdeti évek valóban rendkívül mostoha körülmények között teltek el. A cég egy Városház utcai üzlethelyiségben kapott helyet, deszkafalú szobákkal, a szükségesnél kisebb létszámmal, de még így sem jutott mindenkinek szék. A permanens tőkehiány miatt például a vállalati részvényekkel az alkalmazottak „házaltak” a „keresztény cégeknél”, havi fizetésüket négy részletben kapták (stb.). Az MTI-nek ugyanis a kezdeti években csak „ellenségei” voltak, „barátai” alig, s azok is passzívan viselkedtek. A kilátástalan helyzetben a mindent egy lapra feltevő Wünscher egyet tehetett, dolgozott. A kereskedelmi vezetés mellett, mivel nem jutott minden feladatra ember, „mindenesként” prompt és egyéb feladatokat látott el. Kíméletlenül sokat „robotolt”, évekig szinte minden idejét, szabadságát a vállalat felendítésére áldozta. A szigorú, sokat követelő „főnököt” példamutatása, szerénysége, igazságossága miatt beosztottjai mégis kedvelték. Születésnapjára tréfás verset írtak hozzá, s azt kívánták, hogy sokáig éljen, és változatlan buzgalommal „pörögessen” velük, s a „hetyke” 40 éven túl is „maradjon az, aki volt”.<sup>36</sup>

Aztán lassan javulni kezdett a helyzet, 1928 őszén új székházba, a mai Bródy Sándor utcába költöztek, és ami lényegesebb, kiépült az MTI-t körülvevő, a Rádiót, a Filmirodát, a Hirdetőt, a tudósítót, egy nyomdát és könyvkereskedést, valamint a Magyar Nemzeti Gazdasági Bankot<sup>37</sup> (ennek az 1940-es években Wünscher lett az elnöke) tömörítő vállalatbirodalom. Az MTI felvirágzása természetesen pozíciójának erősödésével járt együtt. 1928-ban ügyvezető igazgatóvá nevezték ki,<sup>38</sup> ami azonban távolról sem érzékelteti az MTI-nél betöltött tényleges sú-

<sup>35</sup> A budapesti Népjógyógyászat vádirata Wünscher Frigyes ellen. NÜ. 934/17. sz. BFL Bírósági csoport, dr. Wünscher Frigyes iratai. NB. 1335/1946.; MOL K-654 1. cs. 4. t.

<sup>36</sup> Wünscher Frigyes 1934. november 5-i búcsúztatása MTI-s kollégáitól, barátaitól. MOL Z-1396. 21. cs. 383. t., 22. cs. 388. t.

<sup>37</sup> A csődbement Kozmai Miklós szavaival, „kis koszos” bankot, egy hatalmas politikai botrány megelőzése érdekében vásárolták meg 1930-ban. Ezt Wünscher Kozmához írt levele szintén megerősíti, amelyben arról írt, hogy egy Kozma által is ismert lappal kapcsolatban nemcsak egy „várbeli nagyobb úrnak”, hanem Gyulának (Gömbös Gyuláról volt szó) is „elég nagy kellemetlenségei” lehetnek, ha ezeket az iratokat és a velük kapcsolatos számlákat kitergegetik. ORMOZ Mária: i. m. 207–208.; vö. Wünscher Frigyes 1930. januári levele a Hágában tartózkodó Kozma Miklóshoz. MOL K-654. 4. cs. 8. t.

<sup>38</sup> MOL K-787. MTI iratok. 1. cs. 4. t.

lyát. Sokkal többet árul el erről az, hogy az összes vállalkozásnál igazgatósági tag és tulajdonos, s ebbéli minőségében intézőbizottsági tagja az MTI részvényesei szindikátusának,<sup>39</sup> továbbá alelnöke az MTI nyugdíjpénztárának. Szakmai körökben egyhangúlag elismerték rendkívül „értékes” munkáját és „óriási” szerepét a hírszolgálat korszerűsítésében, nemzetközi színvonalúvá tételében.<sup>40</sup> A hivatalos Magyarország kitüntetésekkel honorálta érdemeit. 1928-ban „buzgó és eredményes” működéséért III. osztályú érdemkeresztet, 1931-ben a hírszolgálat szervezésében, fejlesztésében szerzett „érdemeiért” kormány-főtanácsosi ki nevezést kapott, 1935-ben a hírszolgálat körüli másfél évtizedes „érdemei” elismeréseként II. osztályú érdemkeresztet tüntették ki.<sup>41</sup>

## A Hangya élén

Az 1930-as évek elejére Wünscher elismert, sikeres menedzsernek számított. Neve összeforrt az MTI-vel, és úgy tűnt, megtalálta működése végleges színterét. Ő maga is így gondolta, ezért érte meglepetésként Gömbös Gyula miniszterelnök „hívása”, hogy foglalja el a Hangya vezérigazgatói székét. Nem szívesen vált meg az annyira megkedvelt MTI-től: „nagyon nehezen határoztam el magamat erre”, vallotta, s csak igazán „mélyreható” okok bírták rá, hogy igent mondjon. Elsőként a barát, Gömbös hívását, sőt „felszólítását” említette, melyben arra kapacitálta, hogy tegyen eleget a Hangya-vezetés „meghívásának”, és fogadja el a felkínált vezérigazgatói tisztséget. Másodikként a feladat „szépségét és közérdekű” voltát hozta fel, azt a szakmai kihívást, hogy a „teljes összeomlás előtt álló vállalkozást” újjászervezze, a közérdek számára megmentse. Harmadik (titkos) okát Gömbös azon ígérete képezte, hogy a Hangyát mentő állami intézkedések Imrédy pénzügyminiszter távozásával sem állnak le. Végül személyes kívánságának teljesülését említhetjük, hogy tudniillik az MTI-vel való kapcsolatát nem kell „teljesen” felszámolnia, és továbbra is részt vehet annak „legfőbb” vezetésében.<sup>42</sup>

<sup>39</sup> MTI részvényesi szindikátusa intézőbizottságának 1935. május 24-i jegyzőkönyve. Uo. 1. cs. 3. t.

<sup>40</sup> *Pesti Hírlap*, 1935. december 19.; *Hitel*, 1934. november 5.

<sup>41</sup> MOL Z-1396 21. cs. 381. t.

<sup>42</sup> Wünscher Frigyes 1934. október 17-i levele Kozma György zempléni főispánhoz, 1934. október 18-i levele Schandl Károly OKH alelnök-vezérigazgatóhoz. MOL Z-1936. 1. cs. 10. t. 1934. október 8-i levele Wettstein Jánoshoz, 1934. október 10-i levele dr. Förhéncz Sándor községi főjegyzőhöz. 1934. október 2-i levele dr. Szomor Aurélhoz, 1935. január 11-i levele Imrédy Bélához. Uo. 1. cs. 10. t., 3. cs. 38. t., 4. cs. 74. t. WÜNSCHER Frigyes: *Falusi tanulmányútjaim*. Budapest, 1942. 3. *Hangya*, 1934. október 19.

A történehez tartozik, hogy eredetileg nem ő volt a Hangya, pontosabban Balogh Elemér vezérigazgató jelöltje, mert Balogh Kunder Antalt, a Külkereskedelmi Hivatal vezetőjét szerette volna utódjául, aki azonban nem kívánt megválni „megszokott” munkakörétől,<sup>43</sup> azaz nem vonzotta a csőd szélén álló Hangya szanálásának kockázatos és tömérédek munkát igénylő feladata.

Balogh Wünscher nevével a kormánnyal az utódlásáról folytatott tárgyalásain, a kormány jelöltjeként „találkozott”, s azt akceptálni kényszerült. Ezt követően ajánlotta az igazgatóságnak, hogy őt hívják meg a Hangya élére, amit a testület egyhangúlag elfogadott. Balogh utólag azzal mentegetődzött, hogy a „kiváló” tehetségű Wünscherre azért nem gondolt, mert „szép” pozíciója „valószínűtlenné” tette, hogy elfogadja a jelölést.<sup>44</sup> Egy forrás szerint Gömbösnek Kozma javasolta, mert meg kívánt szabadulni Wünschertől, akivel az 1930-as évek elején „ellentétbe” került.<sup>45</sup> Ilyen ellentétnek azonban semmi nyoma, sőt korrekt és baráti viszonyukról tudunk.<sup>46</sup> Cáfolja a verziót az is, hogy az MTI vezetése azzal a feltétellel egyezett bele Wünscher távozásába, ha változatlanul részt vesz a „legfelső” vezetésben.<sup>47</sup> Nagyon valószínű, hogy semmiféle sűgás nem történt, és Gömbösnek „magától” jutott eszébe barátja neve. A Hangya tisztviselői karában például általános vélemény volt, hogy Gömbös barátsága „repítette” Wünschert a Hangya élére.<sup>48</sup> Kinevezésének hírére a közgazdasági, szövetkezeti sajtó és a napilapok valóságos dicshimnusz zengtek szervező és határozott cselekvő képességéről, szakértelméről. Európai látókörű, modern szakembernek titulálták, aki „előkelő” helyen áll a hazai közgazdasági „vezérek” között.<sup>49</sup>

Döntésével Wünscher élete legnagyobb kockázatát vállalta, amikor szintén tapasztalatok nélkül egy „vállalatoriai” szanálásának minden felelősségét nyakába vette. Érezhette is ezt, mert mintegy önmaga bátorítására arról írt, hogy világosan látja: milyen nehéz, nagy és mégis szép, áldozatokra érdemes feladatot vállalt. Örömmel lát munkához, mivel a

<sup>43</sup> BALOGH Elemér: *Emlékeim*. Budapest, 1938. 324–325.

<sup>44</sup> Uo. 323., 336.

<sup>45</sup> A budapesti Néppügyészség vádirata Wünscher Frigyes ellen. NÜ. 934/17. sz. BFL Bírósági csoport, dr. Wünscher Frigyes iratai. NB. 1335/1946.

<sup>46</sup> ORMOS Mária: i. m. 66.

<sup>47</sup> *Hangya*, 1934. október 19.

<sup>48</sup> Rohrer Aladár Hangya ügyvezető igazgató 1945. július 30-i tanúvallomási jegyzőkönyve. BFL Bírósági csoport. Dr. Wünscher Frigyes iratai. NB. 1335/1946.

<sup>49</sup> *Hítel*, 1934. november 5.; *Szövetkezeti Szemle*, 1934. október 4.; *Magyar Közgazdaság*, 1934. szeptember 27.; *Pesti Hírlap*, 1935. december 19.

nehéz viszonyokkal küszködő országnak az „új helyen” nagy szolgálatakat tehet azzal, hogy ha a közérdek szolgálatába tudja állítani a Hangyát, amely így „nemzeti irányba” haladhat, és a „köz” érdekében minél nagyobb eredményeket lesz képes felmutatni.<sup>50</sup>

A „vezéri” széket 1934. november 1-jén foglalta el, s rögtön munkához látott, mert a csőd elkerülése, a kormány „kívánsága” és a tagszövetkezetek „kérsései” gyors cselekvést igényeltek. Saját tapasztalatai, ismeretei alapján, amelyeket a svájci, német szövetkezeti központoknál tett előzetes tanulmányútjaival egészített ki, kezdett hozzá a feladat megoldásához. A valós helyzet megismerése érdekében úgy határozott, hogy minden tagszövetkezetet személyesen keres fel, s a helyszínen tájékozik a problémákról. A „forradalmi” újításnak számító „falusi tanulmányútja” hat évig tartott.<sup>51</sup> Kettős célt tűzött maga elé: rövid távú, elsődleges célját természetszerűleg a Hangya szanálása képezte, míg a stratégiai célt a Hangya „nagyra tételében” határozta meg. Konszolidációs programja három pontból állt: az üzleti rezszi drasztikus lefaragása, a forgalomemelés és tartalékképzés, a mezőgazdasági értékesítés szövetkezeti megszervezése.<sup>52</sup> A teendők közül a magas rezszi apasztását kiemelten kezelte, amit a „felesleges és fényűző” kiadások megszüntetésével, az üzlet és ügyvitel átszervezésével, és főleg racionalizálással kívánt véghez vinni, mert előzetes tárgyalásai során kiderült, hogy „nagy számú” alkalmazottól meg kell válnia. Tudta, hogy ez a lépés elkerülhetetlen, mégis idegenkedett tőle, s annak ódiúmat a Hangya felett állami felügyeletet gyakorló Közérdekek Felügyelő Hatóságára hárította. „Nekem ezekre a nyugdíjazásokra és nyugdíjleszállításokra semmi néven nevezendő ingerenciám nem volt” és „ártatlanul” került ebbe az oly kínos helyzetbe, írta, hozzátéve, hogy neki a nehéz helyzetbe kerültek „százainak sírását” hallgatni a „legfájdalmasabb”.<sup>53</sup> Létszám és költségstoppot vezetett be, mert a „legmagasabb helyekről is” protekciót kérők tömege ostromolta, s a költségekkel nagyon „csinján” kellett bánnia. 1935-re például csak a „legszükségesebb” rezszi engedélyezte, s minden egyéb kiadást letiltott.<sup>54</sup> (Az adományo-

<sup>50</sup> Wünscher Frigyes 1934. november 18-i levele Schandl Károlyhoz, 1934. október 2-i levele dr. Somor Aurélhoz, 1934. október 10-i levele dr. Föhréncz Sándorhoz, 1934. október 3-i levele Neuhold Kornélhoz. MOL Z-1396. 1. cs. 10. t.

<sup>51</sup> WÜNSCHER Frigyes: i. m. 3., 4.

<sup>52</sup> Így védekezik Wünscher. *Magyar Nemzet*, 1945. július 30.; *Szövetkezeti Szemle*, 1934/10.

<sup>53</sup> Wünscher Frigyes 1934. október 15-i levele Karácsonyi Bálint ügyészhez, 1935. január 5-i levele Gesztelyi Nagy Lászlóhoz. MOL Z-1396. 3. cs. 38. t.

<sup>54</sup> Wünscher Frigyes 1934. október 8-i levele Wettstein Jánoshoz, 1935. február 19-i levele Schandl Károly OKH alelnök-vezérigazgatóhoz. Uo. 3. cs. 38., 49. t.



*Wünscher Frigyes*  
(Magyar Nemzeti Múzeum Történeti Fényképtára)

zási tilalmat a számára „oly kedves” MOVE miatt azonban megszegte.)<sup>55</sup> A költségredukció természetesen a „megmaradt” tisztviselők fizetéseire is vonatkozott, akiknek bérszínvonaláról csak annyit, hogy 1937-ben 53,7%-uk fizetése a létminimum alatt maradt. Elkeseredésüket csak fokozta, hogy a takarékoság a vezetőkre nem vonatkozott, akiknek többsége dölyfös, „embertelen” magatartást tanúsított. A tisztviselők érthetően a „vezért” hibáztatták az „antiszociális” bér- és hivatali viszonyokért, mondván, hogy mindezt Wünscher magatartása idézte elő.<sup>56</sup> A Hangya-központ konszolidálása viszonylag hamar lezajlott. A javuló

<sup>55</sup> Wünscher Frigyes 1935. augusztus 29-i levele Szeder János képviselőhöz, a MOVE ügyvezető alelnökéhez. Uo.

<sup>56</sup> Wünscher Frigyes 1937. október 14-i levele Marton Béla MOVE elnökhöz. 48. t. A Hangya Igazoló Bizottságának 1945. május 25-i, július 30-i, augusztus 13-i jegyzőkönyve. MOL Z-1394. Hangya Igazoló Bizottsága iratai. 1. cs.

makrogazdasági környezet mellett ezt főként az állami támogatás és az új vezérigazgató hozzáértése tette lehetővé. A tagszövetkezeti hálózat rendbetétele, a mezőgazdasági értékesítés megszervezése kicsit tovább tartott. Bravúros teljesítményét mind a szövetkezeti, mind az állami oldal jutalmazta. A szövetkezeti azzal, hogy 1938-ban a Hangya és a Hangya Ipar Rt. alelnökévé választották, míg a kormányzat a budapesti Áru- és Értéktőzsde tőzsdetanácsosává történő kinevezéssel, s kitüntetéssel. A Hangya fennállásának 40. évfordulója ajkalmából Horthy a „szövetkezeti élet terén teljesített kiválóan értékes munkássága” elismeréseként II. osztályú érdemkeresztjéhez a „csillagot” adományozta. Mindez azonban szinte csekélységnek tűnik a társadalmi elismeréshez képest. Valósággal versengtek érte a vállalatok, a társadalmi szervezetek. 1944 tavaszára 36 vállalat vezetőségében foglalt helyet, és utólagos becslések szerint 72-féle társadalmi szervezet, köztük a Rotary Klub tagságával dicsekedhetett.<sup>57</sup> A társadalmival természetesen együtt járt az anyagi elismerés is, amelynek „gerincét” a Hangyától húzott fizetése adta. A javadalmazásáról folytatott egyeztetés során Wünscher a nevét és a feladat nehézségét óhajtotta megfizettetni, amit el is ért. A megkötött egyezség szerint fizetése fix összegből, valamint a Hangya és a Hangya Ipar Rt. által közösen állt haszonrészesedésből tevődött össze. Az úgynevezett forgalmi jutalék nagyságát úgy állapították meg, hogy az éves nettó haszonból 200 000 pengőig 10%-kal, az azt meghaladóból 5%-kal részesedik. A Közérdekek Felügyelő Hatósága azonban sokallta részesedését, és drasztikusan lecsökkentve évi 50 000 pengőben maximálta, s mintegy „fájdalomdíjként” adó-visszatérítést szavazott meg neki. Ez a fizetési konstrukció Wünscher szerint tíz éven át évi 60 000 pengő jövedelmet hozott számára. Vagyonos ember lett belőle, kései „szikár” vagyonbevallásában 20%-ot meghaladó MTI-s részvényt somagról, egy tíz szobás budai villáról, egy 520 holdas birtokról szólt, melyeket feleségével fele-fele arányban tulajdonolt.<sup>58</sup>

A sürgős feladatok letudását követően Wünscher nekilátott dédelgett tervének, a Hangya „nagygyá” tételének megvalósításához. Konkrét célul az évi 500 millió pengős forgalom elérését tűzte ki.<sup>59</sup> Pár éven belül álma valóra vált, amit anélkül, hogy szerepét lebecsülnénk, döntően

<sup>57</sup> Wünscher Frigyes 1944. március 27-i levele Kriston Endre kat. püspökhöz. MOL Z-1396. 15. cs. 277. t. K dosszié, 21. cs. 381. t.; Így védekezik Wünscher. *Magyar Nemzet*, 1945. július 30.

<sup>58</sup> Wünscher Frigyes 1945. június 25-i, július 28-i kihallgatási jegyzőkönyve. BFL Bírósági csoport, dr. Wünscher Frigyes iratai. NB. 1335/1946.

<sup>59</sup> Így védekezik Wünscher. *Magyar Nemzet*, 1945. július 30.



az állami beavatkozásnak köszönhető. A kormányzat ugyanis a központot a gazdasági életbe való állami beavatkozás eszközévé, úgynevezett „egykézzé” tette, illetve hatalmi szóval kiiktatta versenytársait. A Hangya szemszögéből pozitívnak tűnő „besegítésnek” viszont hamarosan kedvezőtlen következményei támadtak. A sokasodó „közfeladatok” (mezőgazdasági export, közellátás, egyes kereskedelmi részfeladatok monopolizálása, a visszacsatolt területek gazdasági életének megszervezése) állami intenciók szerinti ellátása miatt a kormány a korábbinál sokkalta nagyobb „biztosítékokat” igényelt. 1940 tavaszán már nem elégedett meg a Hangya kereskedelempolitikai befolyásolásával, az ügyvezetésbe is közvetlen beleszólást, a korábbinál több igazgatói tag delegálását és közgyűlési többséget követelt.<sup>60</sup> Wünscher a szövetkezeti elvek miatt és főleg üzletpolitikai okból ellenezte „függetlenségük” elvételeit, mert attól tartott, hogy a Hangya érdekei az államiakkal szemben háttérbe szorulnak.<sup>61</sup>

A kormány 1940 októbere után megszüntette az exportálás terén élvezett szabadságukat. Ettől kezdve a kivitel irányát, az exportálandó mezőgazdasági áruk fajtáját, mennyiségét, árát az illetékes állami hatóságok szabták meg, s a Hangyára csak a lebonyolítás maradt. Ez a körülmény eleve cáfolja azt a vádat, hogy ő a felelős a Hangya háború alatti német mezőgazdasági exportjának állítólagos felfuttatásáért, amit úgymond anyagi és politikai megfontolásokból kifolyólag erőltetett. Ehhez hozzátehetjük, hogy forgalmi jutalékának maximálása folytán gyakorlatilag érdektelen volt számára a kivitel irányának, nagyságának önérdékű befolyásolása. A német export kapcsán egyébként Wünscher ellentétben állt a kormányzattal, mivel ő helytelenítette az egyoldalú német kivitelt. Gyorsan leszögeznénk, hogy egyszerű üzletpolitikai okból, mert a német export, a „nehézkés” német fizetés, a márka romlása, a márkáért való német árubeszerzés korlátozottsága miatt rossz üzlet volt a Hangya számára.<sup>62</sup> A ráfizetés, az importot biztosító „nemes” valuták beszerzésének szükségese kényszerítették Wünschert a német export „szabotálására”, a semleges, 1940 őszéig olykor az ellenséges államokba való „illegális” kivitelre.

A súrlódások dacára Wünscher változatlanul tette a dolgát, végrehajtotta a „felülről” jött utasításokat, a függetlenség elvesztése feletti „bá-

<sup>60</sup> Wünscher Frigyes 1945. június 25-i kihallgatási jegyzőkönyve. BFL Bírósági csoport, dr. Wünscher Frigyes iratai. NB 1335/1946.

<sup>61</sup> Állítása szerint megkérdezte Reményi-Schneller pénzügyminisztert, mi történik, ha a közgyűlés nem szavazza meg a kormány befolyását biztosító „egy üzletrész egy szavazat” elvet. Akkor, hangzott a válasz, a kormány „más eszközökkel” fog érvényt szerezni akaratának. Uo.

<sup>62</sup> Bárányos Károly közellátási miniszter 1946. február 7-i tanúvallomási jegyzőkönyve. Uo.

natát” pedig a Hangya „nagysága”, a „magas” helyről jött újabb elismerés feledtette. A kormányzó ugyanis a miniszterelnök előterjesztésére 1943 februárjában a galántai Hanza és az Erdélyrészi Hangya elnökével együtt „élethossziglani” felsőházi taggá nevezte ki. Kinevezését a Hangya igazgatósága járta ki, amely 1942 tavaszán kérte a miniszterelnököt, hogy járjon közbe ebben az ügyben. Előadták, hogy életútja, felkészültsége, a Hangyával kapcsolatos „óriási” érdemei, elméleti és tudományos munkássága alapján őt tartják a legalkalmasabbnak arra, hogy a felsőházban az elhunyt Balogh Elemér után a „szövetkezeti ügyet” képviselje.<sup>63</sup> Felsőházi szereplése elég „szürkére” sikeredett, jobbára bizottságokban (földművelésügyi, kereskedelmi és közlekedési, közellátási) tevékenykedett. Plenáris ülésen egyszer szólalt fel, amikor a „túlduzzasztott” költségvetést bírálta. Takarékosagra szólított fel, illetve a közigazgatási és népjóléti feladatok egy részének társadalmi szervekre ruházását javasolta.

A német megszállás a Hangyánál nem okozott különösebb zavart; Wünscher – 1945-ös vallomása szerint egy felejthető gesztus után<sup>64</sup> – napirendre tért az esemény fölött. Az egészben leginkább a megszállást követő súlyos légítámadások izgatták, amelyek pusztulással fenyegették a központnak a bombázásoknak leginkább kitett fővárosban tárolt árukészletét, ami a bankhitelből történő árubeszerzés miatt a Hangya azonnali csődjét eredményezte volna. Ennek elkerülésére egyetlen kézenfekvő megoldás kínálkozott, az árukészlet „szétszórása”, azaz megfelelő raktározási és szállítási feltételekkel rendelkező, kevésbé veszélyeztetett helyeken történő raktározása. A Hangya vezetése ezért „józan” előre látásból, s főként a „felettes” hatóság felszólítására<sup>65</sup> 1944 áprilisának végén a decentralizálás mellett döntött. Ezt követően készletei zömét a feltételeknek leginkább megfelelő Dunántúlon, a bérbevett polgárdi ipartelegeken, a kirendeltségeken helyezték el, míg a központ elhelyezésére Polgárdi községet jelölték ki. A kényyszerű lépést Wünscher az üzleti adminisztráció egyszerűsítésére, decentralizálására használta fel, és ennek során az árullátás mellett az értékesítés és a szövetkezeti osztály is a kirendeltségekre került.<sup>66</sup> Később többek között erre a szervezeti reform-

<sup>63</sup> A Hangya 1942. április 9-i beadványa Kállay Miklós miniszterelnökhöz. MOL Z-1396. 18. cs. 347. t.

<sup>64</sup> A megszállás fölötti „rosszállását” demonstrálandó, állította, nem ment el a Sztójay-kormány bemutatkozására. Wünscher Frigyes 1945. május 26-i kihallgatási jegyzőkönyve. BFL Bírósági csoport. Dr. Wünscher Frigyes iratai. NB. 1335/1946.

<sup>65</sup> Dr. Wünscher Frigyes gyanúsított kérelme a tekintetes budapesti Népjegyzőséghez. Uo.

<sup>66</sup> Wünscher Frigyes 1945. június 25-i kihallgatási jegyzőkönyve. Vö. dr. Wünscher Frigyes gyanúsított kérelme a tekintetes budapesti Népjegyzőséghez. Uo.

ra hivatkozva tagadta, hogy a decentralizálással a német kitelepülést kívánta előkészíteni. A második decentralizálási hullám 1944 októberétől indult, és egyértelműen a hadihelyzet miatt határoztak így. A front „előreszaladása” világossá tette, hogy a főváros hamarosan hadszínter lesz. A várható ostrom miatt, az itteni árukészlet mentése, a dunántúli Hangyák ellátása és irányítása, továbbá – Wünscher szerint – az ottani készletek németektől óvása érdekében az ő javaslatára az igazgatóság úgy határozott, hogy 1944. november 1-ével a front közelsége miatt az eredetileg kijelölt Polgárdi helyett Sárvárott állítják fel az ideiglenes központot és vezetésével Wünschert bízzák meg. Az áprilist követő intézkedéssorozat révén, vélekedett Wünscher, sikerült biztosítani az egyes körzetek szükségárányos áruellátását, s ami ennél sokkal fontosabb, hogy a Hangya készletei, részben személyes közbelépéseinek köszönhetően, leszámítva a harcok és az azt követő „események” okozta veszteségeket, az országban maradtak.<sup>67</sup>

Az egésznek teljesen más olvasatát adja viszont a Wünscher ellen felhozott vád, amely éppen a decentralizálást nevezte meg háborús bűntettei egyikeként. Eszerint 1944 folyamán a Hangya árukészletét, vagyont az oroszok elől a Dunántúlra, Polgárdiba, majd Sárvárra menekítette, azzal a hátsó szándékkal, hogy azt Németországba kitelepítse, de terve az oroszok gyors előretörése következtében csak „egészen kis részben” sikerült. Kétségbe vonták a decentralizációs döntés testületi jellegét, az első „hullám” indítékát, azt állítva, hogy a légi veszély már 1941-től létezett, de Wünscher a decentralizáláshoz csak az orosz hadsereg előrenyomulásakor kezdett hozzá, és intézkedéseit a front mozgásának megfelelően, arra reagálva hozta meg.<sup>68</sup> Itt hangsúlyozni kell, hogy a műveletet Wünscher nem önhatalmúlag kezdeményezte, azt felettes hatósága rendelte el. Az állami részesedésű Hangya-központot ugyanis az ország hadba lépése után hadiüzemmé nyilvánították, felette a honvédelmi minisztérium hadiipari osztálya diszponált, és vélhetőleg az szólította fel – a légi veszélyre hivatkozva – az igazgatóságot a decentralizálásra.<sup>69</sup> Az bizonyos, hogy a decentralizálás megkezdésének indoka a légiveszély volt, de mögötte kimondatlanul ott rejtőzött a hadi helyzet alakulásá-

<sup>67</sup> Uo.

<sup>68</sup> A budapesti Néptügyészség Wünscher Frigyes elleni vádirata. NÜ 934/17. sz. Uo.

<sup>69</sup> Bárános Károly tanú szerint az állami érdekeltségű vállalatok kitelepítése, a légi veszélyre való hivatkozással, minisztériumi utasítás volt. Egyes ügyvezető igazgatók állították, hogy a honvédelmi minisztérium légvédelmi osztályának egy magas rangú tisztje már 1944 februárjában, a bombázási veszélyre hivatkozva, decentralizálásra szólította fel a Hangya igazgatóságát. Bárános Károly 1946. február 7-i, illetve Barabás Gábor Hangya ügyvezető igazgató 1946. február 9-i tanúvallomási jegyzőkönyve. Uo.

nak ténye is, amire a központ áthelyezésének májusi tervbevétele is utal. Ami a kitelepítést célzó intézkedéseit illeti, itt érvként az árukészlet „szét-szóratlanságát” és a kitelepítéssel kapcsolatos magatartását említették.<sup>70</sup> Az előbbire bizonyiságként azt állították, hogy az árukészletet mindig egy, a fronttól távolabbi helységben tároltatta. Kitelepülési szándékának bizonyítékaul hozták föl, hogy önmagát nevezte ki a sárvári központ élére, családját is odavitette, és részt vett a kitelepítési előkészületekben. Kétségtelen, hogy ott Wünscher „kétarcúan” viselkedett. Magánemberként állandóan hangoztatta, hogy „esze ágában” sincs a Hangyát kitelepíteni, sem kitelepülni, és másoknak ilyen tanácsokat adott, ám közben közreműködött a kollektív kitelepülési terv előkészítésében, intézkedett, tárgyalt a német megbízottakkal, családostul felvetette magát a kitelepülési névjegyzékbe.<sup>71</sup> Igaz viszont, hogy az 1945. márciusi egyéni kitelepüléskor, miközben főtisztviselői politikai meggyőződésből, félelemből mind elmenekültek, az alkalmazottak egy kis csoportjával, noha a menekülés minden feltétele – útlevél, gépkocsi, engedély – rendelkezésére állt, családostul Sárvárrott maradt.<sup>72</sup> Másik háborús bűnének éppen sárvári működését tekintették. Nevezetesen azt, hogy megszervezte a dunántúli Hangyák Sárvárról való áruellátását, áruval látta el a nyilas államapparátust, a hadsereget, a németeket, amivel jelentékeny segítséget nyújtott a „nyilas közellátásnak”, s ezzel számottevően hozzájárult a nyilas hatalom fennmaradásához. Wünscher védekezését, hogy ténykedése nem a nyilasok támogatását, hanem a nélkülözhető lakosság megsegítését célozta, „súlytalannak és alaptalannak” minősítették, azon az alapon, hogy csakis a lakosság nélkülözése, elégedetlensége vezetett volna a nyilas hatalom gyors bukásához, ám annak segítségével „nagyban” késleltette a fölbomlását, a nyilas uralom összeomlását. Ráadásul a vád szerint az árukészletnek a felszabadulandó területekről a nyilas fennhatóságú területekre történt szállításával az előbbi területek lakosságát az „éhhálálíg” tartó nélkülözéseknek tette ki.<sup>73</sup>

Utolsóként népellenes bűnnel is megvádolták, konkrétan azzal, hogy nem akadályozta meg a Hangya által kiadott, hatalmas példányszámú sajtótermékekben (*Hangya-naptár*, *Kéve* című lap) folyó antiszemita,

<sup>70</sup> A budapesti Néppügyészség Wünscher Frigyes elleni vádirata. NÜ 934/17. sz. Uo.

<sup>71</sup> Wünscher Frigyes 1945. július 27-i kihallgatási jegyzőkönyv. Vö. Rohrer Aladár ügyvezető igazgató 1945. július 30-i és 1946. február 7-i kiegészítő tanúvallomási jegyzőkönyvét. Uo.

<sup>72</sup> Wünscher Frigyes 1945. április 28-i kihallgatási jegyzőkönyv. Vö. Kőszegfalvi Miklós könyvelő 1945. július 31-i és Rohrer Aladár ügyvezető igazgató 1945. július 30-i tanúvallomási jegyzőkönyve. Uo.

<sup>73</sup> A budapesti Néppügyészség Wünscher Frigyes elleni vádirata. NÜ 934/17. sz. Uo.

németbarát háborús uszítást. A falusi és kisvárosi lakosságot „súlyosan mérgező” és károsan befolyásoló propaganda a vád szerint Wünscher mint „teljhatalmú” vezető és a lap szerkesztőbizottságának főnöke „könnyen” leállíthatta volna, de nem tette, mert a „hang” nyilvánvalóan megfelelt beállítottságának és intencióinak.<sup>74</sup>

Wünscher – saját bevallása szerint – többször kifogásolta a lap irányvonalát, és felszólította a szerkesztőt, hogy tartózkodjon a politikai állásfoglalásoktól: a hadi eseményeket csak regisztrálja, és kizárólag a szövetségzés népszerűsítésével foglalkozzon. Figyelmeztetései foganat nélkül maradtak, ezért felmentéssel fenyegette meg a szerkesztőt, aki erre ígéretet tett, hogy a kifogásolt témákkal többet nem foglalkozik. A nyilas puccsig állta is szavát, attól kezdve pedig nem vállalta a felelősséget, mert a lapra gyakorolt befolyása megszűnt.<sup>75</sup>

Wünscher utólag elismerte, hogy nem lépett fel „erélyesen”, részben mert „tartott” a szerkesztőtől (egy újságíró „igen veszedelmes ellenfél” – mondotta), és főleg azért nem, mert – mint állította – prominens gazdasági vezetőként semmit sem tehetett büntetlenül a németbarát háborús propaganda ellen, ráadásul ezt családjárá és az általa vezetett vállalatokra tekintettel sem tehetette meg. Azonban 1945-ben egyes tanúk úgy emlékeztek, hogy csak a „túl erős” hangnem esetén fejezte ki rosszallását, de a megfélemezésre, a leállításra nem tett komolyabb lépéseket; más Hangya-vállalat propagandaügyeibe pedig egyáltalán nem avatkozott be.<sup>76</sup> Itt kell megemlíteni, hogy kormányutasításra a Hangya, többnyire titkosan, hatalmas összegeket folyósított a Gömbös-féle kormánylapok finanszírozására (és egyéb kormányzati célokra), és 1945-ben ezt is felrótták Wünschernek.<sup>77</sup>

A Hangyánál folytatott működésének jogi megítélése (tudniillik, hogy a terhére rótt háborús és népellenes bűncselekményeket követte-e el), kérdéses lehetett. Politikai és morális vonatkozásban viszont egészen más a helyzet. Számon kérhető rajta a nyílt antifasiszta kiállítás, aminek lemondásával egyértelmű jelét adhatta volna a német megszálláskor vagy a nyilas puccs idején. Ennek hiánya, a túlélésre játszó, kétértelmű, fogalmazva kollaboráló magatartása igencsak „megnehezíti”, hogy higgyünk

<sup>74</sup> Uo.

<sup>75</sup> Wünscher Frigyes 1945. június 25-i kihallgatási jegyzőkönyve. Vö. Dr. Wünscher Frigyes gyanúsított kérelme. Uo.

<sup>76</sup> Glatz Ottmár igazgató 1945. május 22-i és a Szövetkezeti Bolt vezetőjének május 18-i tanúvallomási jegyzőkönyve. Uo.

<sup>77</sup> SIPOS Péter (szerk.): *Szálasi minisztere voltam. Rajniss Ferenc naplója.* /Korok és dokumentumok./ Budapest, 2001. 18.

antifaszizmusában. A németbarátságára, nyilas voltára vonatkozó, nem csak 1945 utáni információkat<sup>78</sup> cáfolni igyekvő Wünscher barátaival, ismerőseivel ellentétben nem felesége francia voltára, hanem katolikus-nacionalista világnézetére hivatkozott,<sup>79</sup> mondván: az fordította szembe a német-magyar fasizmussal. Ezt annyiban pontosítanánk, hogy vallási vezetője, Serédi Jusztinián hercegprímás állásfoglalását követte, elvi kérdésekben hozzá igazodott,<sup>80</sup> és emiatt tekintette illegitimnek Szálasi és kormányát, bojkottálta Szálasi államfővé választását. A hercegprímási kinyilatkoztatást átvéve valláserkölcsi alapon utasította el a zsidókkal szemben alkalmazott erőszakos, a katolikus erkölcsi elvekkel ellentétes náci módszereket, vagyonuk elkobzását, fizikai megsemmisítésüket. Ugyanakkor végig azt gondolta, hogy a zsidók gazdasági életből való kiszorítását végre kell hajtani, „csak” „lassan kell megtörténnie”.<sup>81</sup> Wünscher a Hangya „erkölcsi helyzetére”, a katolikus erkölcsi elvekre való hivatkozással<sup>82</sup> minden „törvénytelen” lépést ellenezett. Megtiltotta az egész Hangya-komplexumnak a zsidó vagyon, áruk *önkéntes* átvételét, illetve leltározásukban, szétosztásukban való közreműködést.<sup>83</sup> A „törvényes” előírásokon túl senkit sem bocsátott el származása miatt, s nem hajtotta végre a Sztójay-kormány szigorításait. Anyagilag és más módon segítette érintett munkatársait. Mellette szólta, hogy lengyel menekülteket foglalkoztatott és feleségével közösen segítette nyugat-keleti irányú menekülésüket. Természetes, hogy francia kapcsolatot ápolt, és 40–50 Magyarországra szökött francia hadifoglyot alkalmazott, bújtatta őket a német megszállás után, pénzzel, élelemmel járult hozzá a németországi francia hadifoglyok élelmezéséhez.<sup>84</sup> Politikai „másságának” bizonyítékaihoz sorolhatók a privát szférában han-

<sup>78</sup> Horthy például Teleki Pál miniszterelnökhöz 1940 októberében írt levelében többek között arról informálta a miniszterelnököt: azt „mondják”, hogy Wünscher nyilas. Horthy Miklós titkos iratai. I. m. 262.

<sup>79</sup> Dr. Wünscher Frigyes gyanúsított kérelme. BFL Bírósági csoport. Dr. Wünscher Frigyes iratai. NB 1335/1946.

<sup>80</sup> Michalovits Zsigmond prelátus kanonok 1945. május 23-i tanúvallomási jegyzőkönyve. Uo.

<sup>81</sup> Wünscher Frigyes 1940. május 20-i levele Pápai István képviselőhöz. MOL Z-1396. 2. cs. 28. t.

<sup>82</sup> Michalovits Zsigmond prelátus kanonok 1945. május 23-i tanúvallomási jegyzőkönyve. Vö. Glatz Ottmár Hangya igazgató 1945. május 22-i tanúvallomási jegyzőkönyvével. BFL Bírósági csoport, dr. Wünscher Frigyes iratai. NB 1335/1946.

<sup>83</sup> Dr. Wünscher Frigyes gyanúsított kérelme; 1945. május 26-i kihallgatási jegyzőkönyve, továbbá Posch Dezső Hangya vezérigazgató-helyettes 1945. május 22-i és Kovács Béla körzetvezető 1945. május 28-i tanúvallomási jegyzőkönyve. Uo.

<sup>84</sup> Wünscher Frigyes 1945. május 26-i kihallgatási jegyzőkönyve. Lásd továbbá Dr. Wünscher Frigyes gyanúsított kérelme és Giraud Pál francia gyáros 1946. február 7-i tanúvallomási jegyzőkönyve, a francia követségen működő magyarországi francia érdekek képviselője vezetőjének 1945. szeptember 4-én kelt levelé. Uo.

goztatott, a német háborús győzelmet tagadó, a magyarságnak a háborúból való kilépését óhajtó, és sárvári időszakában mondott, főleg nyilas- és kitelepülés-ellenes kijelentései.

\*

Wünscher Frigyes 1945-ben meggyőződéssel vallotta, hogy sokat tett a német és fasiszta befolyás ellen, s úgy nyilatkozott, hogy ha a gazdasági élet minden tényezője hozzá hasonlóan cselekszik, akkor másként alakult volna az ország sorsa.<sup>85</sup> Ezzel szemben meglehetősen keveset tudott fölmutatni antifasiszta magatartásának igazolására, antiszemitizmusa cáfolatára. Végig posztján maradt, és minden felülről kapott utasítást lojálisán végrehajtott. Ráadásul egy olyan intézmény élén állt, amely álszövetkezeti, állami és tőkés mamutvállalat jellegű volt (amint ezt 1945-ben is hangsúlyozták), s mint ilyen, a mindenkori hatalom törekvéseinek eszköze.

<sup>85</sup> Dr. Wünscher Frigyes gyanúsított kérelme. Uo.